

JEOPOLİTİK GELİŞMELER ve GERÇEKLER

Moskova, bir zamanlar dünyanın yarısı üzerinde söz sahibiydi. Diğer bir çok ülkeyi içinden fethetmişti. Bütün bunlara karşın, sistem ölüme mahkumdu. Çünkü, sistemin asıl düşmanları Moskovada ortaya çıkmıştı. Fanatiklerin yerini pragmatikler, onların yerini ise hayasızlar almıştı. 1980-li yılların başlarında ilk darbeler hissedilmeye başlandı. Moskova'nın Afganistan macerası, kendi sonunun da başlangıcı oldu.

1980`li yılların ortalarında, paslanmış "Demir Perde" imparatorluğu oluşturan kurumların tabandan gelen baskılarına dayanamayıp delikdeşik oldu. Berlin Duvarının yıkılmasından sonra Körfez Savaşı, Sovyet blokunun batı ile savaşında ikinci yenilgisi oldu. Körfez Savaşında yenilen ülke Irak değil, silahları bir işe yaramayan Sovyetler Birliği oldu. Savaştan sonra, eski Sovyetler Birliğinin mirascısı olan Rusya, Orta Doğu'dan pılsını-pırtısını toplayıp gitti. Bunu, Sovyetler Birliğinin parçalanması izledi. Savaştan derhal sonra cephe hattı Kafkasya'ya doğru çekildi. Şimdi ise Kafkas Dağlarını aşmış ve Rusyanın içlerine doğru ilerlemektedir.

1990'lı yıllarda Global Sistemde büyük değişiklikler baş göstermeye başladı. Bu gelişmeler, tamamen yeni jeopolitik ortamda, 21-ci Asırdaki güç dengesine zemin hazırlamaktadır. Siyasi gelişmeler açısından, 1991 yılının özel bir yeri vardır. Çünkü, 1991'de, yeni Global Sistemdeki süratli değişikliği gösteren çok önemli iki olay cereyan etti. 1991'de, Merkezi Avrupa'dan, Pasifik Okyanusuna ve Orta Doğuya kadar uzanan geniş bir alan, büyük stratejik olaylara sahne oldu. Bu dönemde çıkarların goballeşmesinin süratlenmesi ve hemen hemen bütün milletlerin yüksek menfaatlerinin şekillenmesi, dünya çapında siyasi-ekonomik rekabetin güçlenme sine sebep oldu. Bütün bunlara rağmen, bölgesel problemler bazı ülkelerin dış siyasetindeki önemini korumuş ve söz konusu ülkeler, globalleşme siyasetini bölgesel çıkarlarına uyarlamaya çalışmışlardır.

1991'in en önemli jeopolitik gelişmeleri, Kuveyt'in işgali ve Varşova Blokunun dağılmasında kendisini açıkca gösterdi. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, dünya kamouyunun şiddetli tepkilerine sebep oldu. Kuveyte ilişkin gelişmeler, Komünizmin çöküşüyle birlikte "Uluslararası Kamuoyu" fikrinin "Hür Dünya" fikriyle yer değişmesini sağladı. 1991'de cereyan eden ikinci en önemli olay Varşova Pakti'nin jeostratejik yapısının dağılmasıydı. Varşova Bloku'nun dağılması yalnız Sovyetler Birliği gibi süper komünist bir devletin değil, aynı zamanda Yugoslavya ve Çekoslavakya gibi diğer komünist federasyonların da parçalanmasına ve en önemlisi İkinci Dünya Savaşından sonra doğan iki kutuplu dünya düzeninin bozulmasına yolaçtı. Yeni jeopolitik gerçekler, güç dengelerinin de temelinden değişmesine sebep oldu. Diğer taraftan, ideolojik temele dayanan iki kutuplu dünya, yerini yavaş yavaş çoğulcu bir sisteme terk etmeye başladı. Eski sistemin dağılması, değişen düzen için zemin hazırladı.

Soğuk savaşın sona ermesi, ekonomik rekabetin güçlenmesine sebep oldu. Avrupa Birliği'nin ekonomik başarıları, diğer ülkeleri bu tür ekonomik birlikler kurmaya teşvik etti. Amerika, Kanada ve Meksika ile birleşerek kısaca "NAFTA" olarak bilinen Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesini kurdu. Güney-Doğu Asya'nın 17 ülkesi ise kısaca "ASEAN" olarak bilinen 'Güney-Doğu Asya Ülkeleri Teşkilatı' kurdular. Bu tür bölgesel ekonomik güçlerin ortaya çıkması, değişmekte olan dünya düzeninin 21-ci yüzyılda nasıl şekil alacağını açıkça göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra kurulan Bağımsız Devletler Topluluğunun mevcut şekliyle yaşama şansının sınırlı olmasına karşın, diğer jeostratejik bölgelerin ekonomik gruplaşmasının doğuracağı rekabet ve teşvik, Rusya ile eski Doğu Avrupa ülkeleri arasında yeni ve daha realist ekonomik birliğin kurulmasıyla sonuçlanabilir. Bilindiği gibi, şu anda eski Doğu Avrupa ülkeleri NATO ve Avrupa Birliği'ne üye olmanın yollarını aramaktadırlar. Diğer taraftan süratli ekonomik kalkınmayla dikkatleri üzerine çeken Çin'in 1997'de Hong-Kong ve belki daha sonra da Taiwan ile birleşmesi ve bölgedeki diğer ülkelerle yeni bir ekonomik grup oluşturması, jeostratejik bakımdan son derece önemli dev bir ekonomik blokun doğmasına yardımcı olabilir. Amerika, NAFTA'nın kurulmasına ön ayak olmakla, yeni bir ekonomik işbirliği sisteminin şekillenmesinde aktif rol aldığını göstermektedir.

Bir çok Bölgesel Ekonomik İşbirliği Teşkilatları mevcuttur. Bunlar, yer aldıkları coğrafi bölge ve yapıları bakımından, kendilerini son gelişmelere adapte etmek durumundadırlar. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, buna güzel bir örnektir. Bu teşkilatın, Türkiye, Azerbaycan, Pakistan, İran, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistanı çatısı altında birleştirmesine karşın, şimdiki kadar ciddi bir şekilde fonksiyon gösteremedi. (Afganistan daha sonra bu teşkilata katılacaktır) Teşkilatın, yeni dünya düzeninin de jeopolitik bakımdan tam verimli olabilmesi için yapı, bölgesel ve global hedefleri bakımından büyük bir revizyondan geçmesi gerekmektedir.

Orta Asya ve Kafkasya'da "Bölgesel İşbirliği" teşvik edilmelidir. Bölgesel işbirliği, sınırlı denge sağlanmasına yardımcı olacaktır. Sınırlı denge ise, bölgede çıkarları olan yabancı ülkeler arasında rekabeti azaltacak ve yeni "Büyük Oyunların" sahneye koyulmasına engel olacaktır.

Bu tür bir gelişme, bölge ülkeleri ve bu ülkelerle komşu olan Türkiye, İran, Rusya, Pakistan ve Çin için büyük önem taşıyacaktır. Bahsettiğimiz ülkelere hiçbiri tek başına Rusya'nın emperyalist girişimlerine karşı koyma gücüne sahip veya karşı koymaya hazır değildir. Emperyalist eğilim, Rusya'nın zayıflığına çare olmayacağı gibi mahalli şartlara da uygun olmayacaktır. Aksine, Rusyanın emperyalist özellik taşıyan girişimleri söz konusu güç ve ülkeleri birleştirecektir.

Bugün, Rusya'nın karşılaştığı en büyük problem, kendisini imparatorluktan sonraki duruma adapte edememesidir. Çünkü, bu uzun bir süreçtir. Rusya, imparatorluğun nasıl kaybedildiğini, bölgede ve uluslararası alanda nasıl yeni rol oynayacağını öğrenmek zorun dadır. Bu uzun ve zor bir süreçtir. Ancak, problemin

çözümüne kavuşturulması, uzun vadede Avrasya'da istikrarın sağlanması ve Rusya'nın İslam Dünyasıyla ilişkilerini geliştirmesi için büyük önem taşımaktadır.

Orta Asya veya Kafkasya, belki bir çok ülke için önemli olmayabilir. Ancak, onların Moskova'nın merhametine terk edilmesi ve bunu izleyecek olaylardan bir çok ülke zarar görecektir.

'High-Technology' çağı, ekonomik entegrasyonu kolaylaştırmış ve süratlendirmiştir. Siyasi Doğu Blokunun dağılmasından sonra, ekonomik rekabet, dünya sisteminde ideolojik rekabetin yerini aldı.

Merkezden idare edilen Sovyetler Birliği'nin süratle dağılmasından sonra, Rusya sınırları boyunca yeni jeopolitik gelişmelerin olduğunu gösteren işaretler mevcuttur. Üç tarafı denizlerle kaplı, yeni bağımsız Türk devletleriyle tarihi, dini, kültürel bağlara sahip Türkiye ve petrol rezervleri bakımından oldukça zengin Hazer Havzasıyla, petrol yolu üzerinde bulunan İran Körfezi arasında yer alan İran'ın, stratejik ve jeopolitik öneminin artması bu tür gelişmelere en iyi misaldir.

Diğer taraftan, Orta Asya, Kafkasya, Hazer Havzası ve Türkiye ile İran'ın da yer aldığı Orta Doğunun büyük bir bölümü, başka bir ifadeyle, Türkiye, Azerbaycan, İran, Kazakistanın bir bölümü, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kafkasya'nın büyük bir bölümü, tarihin eski devirlerinden beri, mesela Sasaniler, Abbasiler, İran ve Türk imparatorlukları, Selçuklular, Gazneliler ve Osmanlılar devrinde aynı kültür ortamında yaşamışlardır. Tacikler ve Afganistan nüfusunun bir kısmı Farsca konuşurken, bütün Orta Asya devletleri, Azerbaycan ve bazı topluluklar Türkçe konuşmaktadır. Ancak, ne var ki, Orta Asya devletleri ve Azerbaycanın açık denizlere inme şansı oldukça zayıftır. Slav ve Türk-müslümanlardan oluşan Bağımsız Devletler Topluluğunun başarısızlıkları ortaya çıktıkça ve söz konusu Türk-müslüman toplulukları ekonomik bağımsızlıklarını genişlettikçe, bu problem daha da aktüelleşecektir. Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Rusya'nın Hazere sahili var. Ancak, bu avantaj onların açık denizlere inmesine imkan sağlamıyor, fakat kendi aralarında ekonomik ilişkilerin ve ticaretin gelişmesine yardımcı olabilir. Yeni petrol ülkelerinin karşılaştığı problemin en pratik çözüm yolu, Türkiye veya İran kısmen de Rusya üzerinden açık denizlere çıkmaları, demir ve kara yoluyla birbirlerine bağlanmalarıdır.

Orta Asya, Kafkasya ve Hazer Havzası ülkeleri, Türkiye ve İran için ortak olan tarihi, kültürel, coğrafi ve ekonomik fenomen, homojen bir ortamda jeopolitik bir bölge oluşturmaya katkıda bulunabilir. Bu tür bir gelişme, dünyada cereyan etmekte olan yeni jeopolitik eğilime de ters düşmemektedir.

Eski Sovyetler Birliğinin Orta Asya, Kafkasya, Volga Boyu ve diğer bölgelerde nüfuzunun azalmasıyla birlikte, "Büyük Oyun" un yeni kuralları ve senaryosu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaya başladı. Söz konusu bölgelerde, Özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da yeni bir "Jeopolitik Gerçeklik" gelişmektedir. Eski Sovyetler Birliğinin Slav cumhuriyetleri, Çarların Orta Asya'daki Hive, Buhara ve Semerkant Hanlıkları üzerinde sağlamış olduğu otoriteyi yavaş yavaş kaybetmeğe

başladılar.Kafkasya ve Orta Asya'da günden güne artan istikrarsızlık,Jeopolitik çekişmede yeni bir sayfanın açılmasına yardımcı olmaktadır. Bölgedeki gelişmeler, eski Rus Çarları ve İngilizlerin yerini, Güney,Güneybatı ve Orta Asya devletlerinin ala çağını göstermektedir.

Moskova'nın Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan üzerindeki kontrolü zayıflamağa başladı. Bu durum bölgedeki diğer ülkeleri oluşturan jeopolitik boşluğu doldurmaya teşvik etmektedir. Türkiye, Pakistan, İran ve kısmen Hindistan ve İsrailin bölgede başarılı olabilmesi bir çok değişken şarta bağlıdır. Muhtemelen, Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna gibi Slav cumhuriyetler iç reformlara ağırlık verecektir.Bu durum,bölgedeki diğer ülkelerin nüfuzunun artmasına zemin hazırlayabilir. Slav cumhuriyetleri arasında devam eden iç rekabet daha geniş alanda faaliyet gösterme imkanlarını kısıtlayacaktır. Olayların bu paralelde gelişmesi, bölge ülkelerinin nüfuzunu genişletme sahasında ileriye yeni bir adım atmalarına imkan sağlayacaktır. Ancak, bölge ülkelerinin Orta Asya ve Kafkasyada nüfuzunu artırması, ekonomik, sosyokültürel ve dini faktörlere bağlı olacaktır.

"Soğuk Savaş" döneminin sona ermesine karşın,jeopolitik savaş hala devam etmektedir. Rusya'nın zayıflamasına paralel olarak, batılı petrol şirketlerinin bölgeye gelmesi ve bölgesel milliyetçilik hareketlerinin güçlenmesiyle birlikte, özellikle Hazer Havzasında özel bir uluslararası sistem oluşmaktadır.

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliğinin idari merkezi Moskova,son 30 yılda Hazer petrollerinin geniş bir şekilde işletilmesine engel oldu. Bundan maksat,Hazere kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın kendi yeraltı kaynaklarını kullanarak hayat seviyelerini yükseltmelerine engel olmak ve onların Moskova'ya bağımlı yaşamalarını temin etmekte. Moskova,özellikle Rusya Federasyonu sınırları içinde yer alan petrol yataklarının keşif ve işletilmesine öncelik verdi. Öncelikle Sibiry'a'daki petrol yataklarına yatırım yapıldı ve söz konusu petrol yataklarını batı pazarlarına bağlayan boru hatları çekildi. Moskova, Sovyetler Birliği sınırları içinde, nükleer, hidroelektrik ve diğer tür enerji kaynaklarını teşvik ederek iç petrol tüketimini azaltarak, döviz gelirlerini artırmak için petrol ihracatını artırdı. Moskova,Sovyetler Birliğini oluşturan 15 cumhuriyetin batı ülkeleriyle direkt ekonomik ilişki kurmasına karşı çıkıyor ve böylece rekabeti önlüyordu. Çünkü, Moskovaya göre, ittifak cumhuriyetlerinin rekebete girmesine izin vermek merkezin gücünü azaltabilirdi. Bu yüzden, Azerbaycan petrolleri hariç, Hazer Havzasındaki petrol ve tabii gaz rezervlerine pek dokunulmadı ve geleceğin rezervleri olarak kaldılar. Azerbaycan'da, bu güne kadar çok büyük bir kısmı Sovyetler Birliği döneminde olmak üzere 1 milyar 325 milyon ton petrol üretildi. Hatta,Sovyetler Birliği ve onun şahsında Rusya, İkinci Dünya Savaşını Azerbaycan petrolleri sayesinde kazandı. Azerbaycan petrolleri, savaşın kazanılmasında büyük rol oynadı.

Ülkelerinden çıkarılan petrol ve tabii gazdan elde edilen gelirin başka amaçlar için kullanıldığını gören hırslı mahalli siyasi liderler, kendi kaynaklarının kontrolünü ellerine alabilmek için Sovyetler Birliğinin dağılmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistanın siyasi liderleri özellikle Gorbaçov'un devlet başkanlığının son dönemlerinde, merkezin Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetler üzerindeki otoritesi sarsılmaya başladığı zaman bu tür fırsatlardan faydalanmanın yollarını aramaya başladılar. Söz konusu cumhuriyetlere ortamı hazırlayan ve daha doğrusu kapıları ardına kadar açan ise Devlet Başkanı Yeltsin oldu.

Yeltsin,1991'de Sovyetler Birliğinin dağıldığını ilan ettiği zaman, merkezden idare edilen Sovyet enerji sistemi otoritesini kaybetti ve petrol arama,üretim ve taşıma sistemi de çözülmeye başladı. Bu çözüme, 1988'de günde 11 milyon varil olan petrol üretiminin 1994'te 7 milyon varile düşmesine sebep oldu. Sovyetler Birliğini oluşturan her bir cumhuriyet,kendi topraklarında olan petrol kuruluşlarını millileştirdi. Böylece, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petroleri ve tabii gaz rezervleri Moskova'nın kontrolünden çıktı. Azerbaycan,Kazakistan ve Türkmenistan milli servetlerinden gerektiği gibi yararlanabilmek için batılı ortaklar aramaya başladılar. Bölge petrolleriyle ilk ilgilenen İngiltere'nin British Petroleum Şirketiyle, Amerika'nın Chevron Şirketleri oldu. British Petroleum ve Chevron Hazer Havzasındaki petrol ve tabii gazın her bakımdan yeterli olduğunu bildirdi. Bunun üzerine,başta Amerika ve İngiltere olmak üzere bir çok batılı ülke Hazer Havzası petrollerinin, Orta Doğu ve Rusya petrollerinden ayrı olarak değerlendirilmesinin kendi milli çıkarlarına uygun olduğunu tesbit ettiler. Başlangıçta, Hazer Havzası ve Kafkas ülkeleri, bağımsızlıklarının desteklenmesi ve korunması konusunda batının ekonomik ve siyasi desteğini kazanabileceklerini ümit ediyolardı.Azerbaycan,Türkmenistan ve Kazakistan'ın batıda kendilerine ortak arama girişimleri,eski Sovyet İmparatorluğu ve kurulmakta olan yeni Rus imparatorluğunu idare edenlerin gözünden kaçmıyordu. Bu tür girişimler, Moskova'yı harekete geçmeye mecbur etti.

Moskova'nın girişimlerini bir kaç başlık altında inceleyebiliriz:

1991-1992 Dönemi: Yeltsin iktidarı, bu dönemde büyük ölçüde Sovyet İmparatorluğunun Stratejisinden vaz geçti, Rusya'nın diğer ülkelerdeki asker sayısını azalttı, ekonomik ve askeri mal varlığının Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında bölünmesini sağladı. Rusya, Azerbaycan'daki ordularını çıkardı ve buradan çıkardığı donanmasını,yine Hazerin sahilindeki Astrahana yerlertirdi. Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ konusunda ilan edilmemiş savaşın sürmesine ve Gürcis tan'da İç savaşın devam etmesine karşın, askeri malzeme ve silahlar ilgili devletler arasında bölündü. Rusya Savunma Bakanı Graçov, aslında Kafkasya Cumhuriyetleri'ndeki askeri birliklerin iki yıllık bir geçiş dönemi içerisinde çıkarılmasını teklif etmişti. Moskova, bu askeri gelişmelere paralel olarak Hazeri ayrı milli enerji bölgelerine ayırdı ve Rusya Enerji Bakanlığı da söz konusu ülkelerle ilgili anlaşmaları imzaladı. (Eski Sovyetler Birliğinin Azerbaycan'daki askeri gücü konusunda 'Üçüncü Roma'nın Jeopoitik Arzuları' adlı kitabımda gerekli bilgileri bulabilirsiniz.)

Yeltsin'in düzensiz olarak Sovyet İmparatorluğundan geri çekilmesi, ister istemez Rusya'nın milli çıkarlarına ve devlet bütünlüğüne tehlike oluşturmaya

başladı.Güçlenen Rusya aleyhtarı milliyetçilik, petrol rezervlerinin çekiciliği ve Rusya'nın zayıfladığı konusundaki genel tutum,Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan ve Volga Boyunda başta Tataristan olmak üzere, Rusya Federasyonunda ayrılıkçı güçler ve bağımsızlık yanlılarına büyük imkanlar sağladı. Bilindiği gibi, Tataristan ve Çeçenistan petrol rezervlerine ve petrol rafinelerine sahip bölgelerdir. Buralarda mahalli liderler, milli servetlerin kontrolünü kendi ellerine geçirmeye çalışıyorlardı. Devlet Başkanı Yeltsin, Ağustos/ 1991' de Moskova'da darbe girişimini önlerken, Sovyetler Birliği Hava Kuvvetlerinde general rütbesine kadar yükse len Cöhver Dudayev, Çeçenistan'da komunist idareyi devirerek yönetimi ele geçirdi ve ülkesinin bağımsızlığını ilan etti. Dudayev, ülkesinin bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra milli ordu ve güvenlik güçlerini kurmaya başladı. Yeltsin Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımadığını ilan etti. Dudayev, buna karşılık Çeçenistan'da genel seçimler yapılmasını sağladı ve seçimlerde ülkesinin ilk cumhurbaşkanı seçildi. Dudayev cumhurbaşkanı seçildikten sonra Moskova'nın ülkesinin bağımsızlığını kabul etmesi şartıyla güvenlik anlaşmaları imzalamayı teklif etti. Ancak, Yeltsin, Dudayev'in teklif lerini reddetti ve bundan sonra Moskova Dudayev'e karşı askeri ve ekonomik tehditler ileri sürmeye başladı. Dudayev, Moskova'nın tehditlerini pek ciddiye almadı. Bunun sonucunda, taraflar arasında 1991 ve 1992'de yapılan görüşmelerde, Çeçenistan'daki askeri malzeme ve silahın % 80' inin Dudayev'e verilmesi kararlaştırıldı. Görüşmelerin sonuçları, Devlet Başkanı Yeltsin'in Dudayev'le bir uzlaşmaya varabileceğini ümit ettiğini gösteriyordu. Bilindiği gibi Rusya'yı Azerbaycan'la birleştiren demir yolu ve petrol boru hattı Çeçenistan'dan geçmektedir. Bu yüzden, Moskova'nın strateji uzmanları Dudayev'i devirmeye teşebbüs edebilirlerdi (nitekim daha sonra öyle oldu). Batının petrol şirketleri 1991 ve 1992'de Hazer Havzasındaki bazı petrol yataklarının işletmesini alabileceklerini bildirmelerinden ve bu konudaki ilk girişimlerden sonra, petrol ve enerji kaynakları meselesi büyük önem kazanmaya başladı.

1992-1993 Dönemi: Rusya bu dönemde eski Sovyetler Birliğinin Karadeniz'den Çin'e kadar olan bölümü üzerinde kontrolü sağlamaya çalışıyordu.Rusya, Hazerin İrana ait olan sahili hariç, genelde bütün Hazer Havzasının koruyucusu olarak ortaya çıkmıştı. Ancak,Hazere sahili olan bütün devletler Rusyanın bu girişimlerini olumlu karşılamıyordu. Özellikle, Azerbaycan ve Gürcistan, Rusyanın bu tür girişimlerine karşı çıkıyordu. Ermenistan,Türkmenistan ve Kazakistan Rusya ile yakın ilişkiler kurulmasından yana olmuşlar dır.

Rusya,Bağımsız Devletler Topluluğunun Mayıs/1992'de Taşkent Toplantısında, Kollektif Güvenlik Teşkilatının kurulmasını teklif etti. Yukarıda adı geçen ülkelerden yalnız Ermenistan, Karabağ savaşında Rusya'nın desteğine ihtiyacı olduğu, Türkiye ve İran'ın Kafkasyada nüfuzunun artmasını istemediği için derhal teşkilata üye oldu. Azerbaycan, Moskova'nın Karabağ savaşında Ermenistanı desteklediğini iddia ederek teşkilata katılmayı reddetti. Azerbaycan aynı zamanda, Türkiye ve İran ile yakın ilişkiler kurmak istiyordu. Gürcistan, Rusya'nın Abhazları desteklediğini iddia ederek toplu luğa girmeyi reddetmişti. Diğer taraftan, Çeçenistan Cumhurbaşkanı Dudayev'in Rusya'ya baş kaldırması, Rusya'nın Kafkasya ile ilgili güvenlik problemlerini daha da çıkmaza sokuyordu.

Kazakistan ve Türkmenistan, Kollektif Güvenlik Anlaşmasını imzaladı. İç savaş ihtimalini göz önüne alan Kazakistan, Rusya'nın Kollektif Güvenlik Anlaşmasıyla ilgili tekliflerini reddedemedi. Çünkü, Kazakistan nüfusunun yarısından çoğunu Slavlar oluşturmaktadır. Türkmenistan'a gelince onun nüfusu nisbeten azdır. Zengin yeraltı kaynaklarına, İran ve Afganistan ile uzun sınıra sahiptir. Bu yüzden, Türkmenistan'ın güçlü bir askeri müttefiğe ihtiyacı vardı. Mevcut ortamda, Rusya, Türkmenistan için en güçlü müttefikti. Diğer taraftan, Sovyetler Birliği döneminde Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı idare eden elit siyasi tabaka iktidardaydı ve siyasi gücü elinde bulunduruyordu. Mevcut iktidarlar, söz konusu ülkelerde rakiplerinin faaliyetlerine bazı kısıtlamalar getirdiler ve en önemlisi Rusya aleyhtarı siyasi güçlerin iktidara gelmesini önlediler. Eğer Kafkas cumhuriyetleri uzun vadede bağımsızlıklarını güçlendirebilirlerse, Kazakistan ve Türkmenistan Rusyayla ilişkilerini yeniden gözden geçirebilir. Olayların akışı, Rusya'yı Kafkas cumhuriyetlerini kontrol altında tutabilmek için bazı sert tedbirler almaya mecbur etmişti. Ancak, söz konusu tedbirler, Moskova'nın istediği sonucu vermemiştir. Rusya Cumhurbaşkanı Yeltsin'i Kafkasya konusunda sert askeri tedbirlere zorlayan danışmanları, problemlerin barışçıl yollardan çözülmesinin şart olduğu ifade etmeye başlamışlardı.

Rusya, zaman kaybetmeden Kuzey Kafkasya ve Volga askeri bölgelerini güçlendirdi. Kuzey Kafkasya Askeri Bölgesi, Kara Deniz ile Hazer arasındaki sahayı kapsamaktadır. Almanya ve Baltık Cumhuriyetleri'nden çıkarılan Rus birlikleri Kuzey Kafkasya Askeri Birliğine gönderildi. Yani, Rusyanın en iyi eğitim görmüş birlikleri Kafkasyadadır. Ancak, söz konusu birlikler NATO kuvvetlerine karşı yapılacak geleneksel bir savaş için eğitilmişlerdir. Onlar, Kafkasya'da düzeni sağlamak için eğitilmemişlerdir. Kafkasya'da ise bir çeşit askeri ve siyasi karışıklık hüküm sürmektedir. En iyi eğitim görmüş Rus birliklerinin Kafkasya'da yerleştirilmesi bir noktada, Rusya'nın etki alanına saygı göstermeleri için Türkiye ve İrana ikaz ve gözdağı anlamı taşımaktadır. Rusya'nın bu girişimi aynı zamanda Hazer Petrollerini işletmek isteyen batılı şirketlere de bir ikaz anlamına gelmektedir. Moskova bununla, Rusya'nın askeri ve siyasi desteği olmadan, onların bölgede iş yapamayacaklarını göstermek istemekteydi. Milliyetçi ve hırslı yerel siyasetçilere de aynı mesajlar iletilmişti.

Silahlı ayaklanmalar sonucu Gürcistanın seçimlerle iş başına gelmiş Devlet Başkanı Gamzahurdiya ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey kısa zamanda görevlerinden uzaklaştırıldılar. Rusya'nın, Kollektif Güvenlik Anlaşması ve Moskova ile karşılıklı askeri ve güvenlik anlaşmaları imzalamayan Rus aleyhtarı rejimleri desteklemeyeceği ortadaydı. Rusya, Türkiye gibi her yönden Azerbaycan'a yakın olan devletlerin Azerbaycan ve Gürcistan'a askeri yardım yapmasını engelledi, fakat Azerbaycan ve Gürcistan'daki bazı güçlere silah gönderilmesine göz yumdu. Ermeniler, Azerbaycan topraklarının yaklaşık % 20'sini ele geçirdiler, Abhazlar da Gürcistan'a karşı yaptıkları mücadelede başarılı oldular. Her iki ülkede durum kötüleştiği Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze Rusyayla ilişkileri düzeltmeye zorlandılar. Aliyev, Eylül/1993'te Azerbaycan'ı Bağımsız Devletler Topluluğuna soktu ve Kollektif Güvenlik Anlaşmasını imzaladı. Aliyev, bunun, Ermeni işgalini önleyeceğini ümit

ediyordu.Ancak, Azerbaycan topluluğa katıldıktan sonra, Ermeniler hücumlarını daha da yoğunlaştırdılar ve Azerbaycan topraklarının bir bölümünü ele geçirdiler. Ancak, Rusya, Azerbaycan toprak bütünlüğünün korunması konusunda söz vermediği müddetçe, Baku, ülkede Rus askeri üslerinin kurulmasına ve sınırların Rus askerlerince korunmasına izin vermeyi reddetti. Şevardnadze de aynı ay, Rusyanın Gürcistanda askeri üsler kurmasını ve ülkenin Türkiye ile olan sınırının Rus askerlerince korunmasını kabul etti. Şevardnadze ise Rusya'nın Gürcistan üzerinde siyasi hükümler kurmasına karşı direndi. Azerbaycan, Kasım/1993'te "Asrın Anlaşması" olarak bilinen ve batılı ülkelerle yapılan petrol anlaşmasında Rusyanın LUKOİL şirketine %10 pay verdi. Oysa ki, LUKOİL, bir kuruluş dahi sermaye yatırmamıştı. Rusya da bunun karşılığını başka şekilde ödeyecekti. Yani Moskova,Ermenileri işgal ettikleri topraklardan geri çekilmeye ikna edecek ve Karabağ üzerinde Azerbaycan'ın egemenliğini tanıyacaktı. 1994' ün yazında Azerbaycan ve Gürcistanda savaş hızını kaybetmeğe başladı,ancak Moskova Azerbaycan ve Gürcistan'ın egemenlik haklarını ve toprak bütünlüğünü tanıyan anlaşmalar imzalama konusunda çekimser davranmaya başladı.

Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan'da bu tür bir tutum sergilerken Kuzey Kafkasya'da da ayrı bir yol izliyordu. Çeçen Cumhurbaşkanı Dudayev Moskovaya karşı direnişini sürdürüyordu.Fakat, Moskova ona karşı ayrı bir taktik uyguladı. Moskova ilk önce Çeçen-İnguş Muhtar Cumhuriyetini böldü. İnguşların başına 38 yaşındaki İnguş asıllı Ruslan Sultanoviç Auşev'i yönetici olarak tayin etti. Auşev, subay olarak Afganistan savaşına katılmış ve Gazi ünvanını almıştı. Yeltsin ona 'General' rütbesi verdi, onu İnguşetiya'ya askeri vali tayin etmek yerine Mart/1993'te seçim yapılmasını istedi ve seçimlerde Auşev cumhurbaşkanı seçildi. Auşev, cumhurbaşkanı seçildikten sonra Rus asıllı general Boris Agopov'u yardımcısı tayin etti.

Rusya ne kazandı ne kaybetti ? Rusya,Ermenistan ve Gürcistan ile söz konusu ülkelerde askeri üs kurmak ve dış sınırlarını korumasına imkan sağlayan anlaşmalar imzaladı.Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın,Rusyanın kontrolünden çıkmaları için işbirliği yapmalarını önledi.Batılı şirketlerin Azerbaycan petrol yataklarını işletmesine engel olamasa da, işlerin yavaşlamasını sağladı. Bütün bunlara karşın, Rusya'nın Kafkasya'daki nüfuzu büyük ölçüde zayıfladı. Kafkasya'da, Rusya'nın körüklediği etnik çatışmaların hiç biri henüz çözüme kavuşturulamamıştır.

1993-1995 Dönemi: Bu dönemde Rus siyasetçiler iki önemli stratejiyi tartışmaya başladılar.Pragmatik Uzlaştırıcı siyasiler,Mosko vanın 'Büyük Kardeşten' çok 'Büyük Ortak' rolünü oynayarak ve Hazere sahili olan devletlerin hayat seviyesini yükseltme, ekono mik ve siyasi bağımsızlıklarını güçlendirmeye yönelik girişimlerine engel olmadan, bölgenin milli servetlerinden faydalanmasının daha mantıklı olduğu görüşünü savunuyordu.Bu teoriye göre, Rusya ortaya çıkacak yeni bölgesel petrol rejimini koruyacak fakat rejimin geleceği konusunda veto hakkına sahip olmayacaktı.

Diğer taraftan realist devletçiler, Rusyanın, zayıflayan bir güç olarak kabul edildiği, batının sermaye gücüyle boy ölçüşemeyeceği ve Hazer Havzasında güçlenmekte olan milliyetçilik akımına karşı koyamayacağı konusunda uyarılarda bulunuyordu. Realist devletçiler, Rusya'nın sert önlemler almaması halinde, Hazer Havzasından kovulacağı ve Rusyanın Kafkasya'da yenilgiye uğramasının Rusya Federasyonunda ayrılıkçı güçleri teşvik edeceği konusunda da ikazlarda bulunuyorlardı. Realist devletçiler, Rusya'nın Hazer Havzasında meydana gelecek önemli petrol gelişmelerini veto etmek hakkına sahip olması gerektiğine inanıyorlardı.

1995'te Rus Dış İstihbarat Teşkilatı Başkanı ve 1996'da Rus Dışişleri Bakanı olan Yevgeni Primakov gibi realist devletçiler ile Rusya Başbakanı Çernomırdin gibi pragmatik uzlaştırıcılar arasındaki mücadeleyi realist devletçiler kazandılar. Bu tür başarılar, Devlet Başkanı Yeltsin'in yetkilerini ve Bağımsız Devletler Topluluğunda Moskova'nın etkinliğini artırmaya yönelik girişimlerine de uygun du. Karşılıklı taviz ve ortaklığa dayalı ekonomik ve siyasi gelişme fikrini savunan ılımlıları ise zor anlar bekliyordu. Sertlik yanlılarının diplomatik ve askeri karşı durmayı tahrik etmesine karşın ılımlılar uzlaşmaya yönelik girişimlerini devam ettiriyordu.

Nisan/1994'te Rusya Dışişleri Bakanlığı İngiltere Hükümetine bir "Nota" verdi. Notada, Rusya'nın Hazer Havzasındaki bütün petrol işlerini koordine etmeye yönelik hakları dile getirilmişti. İngiltere Hükümetinin hedef seçilmesi, Azerbaycan petrolerini işletecek uluslararası konsorsiyuma bu ülkenin British Petroleum şirketinin başkanlık etmesiydi. Amoco gibi bir Amerikan şirketinin Konsorsiyumda yer almasına karşın, Rusya, bir çok sebeplerden dolayı Amerikan hükümetiyle direkt bir karşıdurmadan sakınmaya çalışıyordu. Diğer taraftan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Amerika'yı ısrarla Rusya'ya karşı bağımsızlıklarını desteklemesini istemesine karşın, Clinton hükümeti de Moskova ile ilişkilerin bozulmaması için Azerbaycan ve Gürcistan'ın taleplerine ciddi cevap vermiyordu. Amerika Kongresi, Ermenistan'ı destekliyor ve Azerbaycan'a yaptığı yardımları kısıtlıyordu. En önemlisi, Amerika özellikle İran Körfezindeki petrol kaynaklarının korunmasına önem veriyor, Hazer Havzasına ilişkin gelişmelerden uzak durmak istiyordu.

Amerika, Şubat/1996'da Azerbaycan'a yardım konusunda uyguladığı ambargoyu kaldırdı. Azerbaycan'ın Washington Büyül Elçisi Hafiz Paşayev'in verdiği bilgiye göre, Devlet Başkanı Clinton, Kongre ve Senato ortak komisyonunun konuya ilişkin kararnamesi ni imzalamıştı. Amerikanın Azerbaycana karşı uyguladığı ambargo nun tam kaldırılmamasına karşın, kararname, özel kuruluşların Azerbaycan'a yaptığı yardımın yeterli olmaması halinde, devlet başkanının, Azerbaycan'a yardım yapılmasına izin vermesine imkan sağlıyordu.

Ambargonun kaldırılmasını 1995'in sonlarına doğru senatör Louis Wilson teklif etmişti. Ambargonun kaldırılmasını teklif eden senatörler, aynı zamanda Azeri göçmenlerin durumunu iyileştirmek için ayrılan tahsisatın artırılmasını talep etmişlerdi. Beyaz Saray da ambargonun kaldırılmasını destekledi. Paşayev'in sözlerine göre, Beyaz Saray, bazı senatörlerin Ermeni Lobisinin etkisinde kaldığını itiraf ediyordu.

Ancak, Amerika Temsilciler Meclisi Haziran/1996'da, Dağlık Karabağ'ı ayrı bir kurum olarak değerlendirerek ona direkt yardım yapılmasını talep etti. Meclis, Azerbaycan'a yapılacak yardımın Dağlık Karabağ mesesine bağlı olduğunu açıkladı.

Azerbaycan'ın Temsilciler Meclisinin yardımıyla ilgili kararını kabul etmesi, Dağlık Karabağ'ı bağımsız kurum olarak tanıması anlamına gelecekti.

Temsilciler Meclisinin söz konusu kararından sonra Ermenistanın ılımlı olarak bilinen Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Daşnaksütyun Partisi kurultayında Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın egemenliği altında kalmasının mümkün olamayacağını beyan etti.

Realist Devletçiler Moskovanın, Hazer Havzası konusunda Rusyanın stratejisini kabul etmesi için Azerbaycana baskı yapması gerektiğini iddia ediyorlardı. 21 Temmuz 1994'te Dışişleri Bakanı Kozirev ve Dış İstihbarat Teşkilatı Başkanı Primakov, Devlet Başkanı Yeltsini 396 sayılı gizli kararnameyi imzalamaya ikna ettiler. Kararname " Hazer Denizinde Rusya Federasyonunun çıkarlarını Koruma" başlığını taşıyordu.Kozirev ve Primakov, Başbakan Çernomırdin'i, Azerbaycan'ın Rusya'nın taleplerini kabul etmesi için ona karşı ekonomik baskı uygulamaya çağırıyordu. Çernomır din bu tür bir sert tedbiri benimsemedi ve LUKOİL de Azerbay can petrolerindeki % 10'luk payından vaz geçmedi. LUKOİL'in konsorsiyumdan ayrılmaması Rusya'ya resmi ortaklık statüsü kazandırdı. Çünkü LUKOİL bir devlet şirkettir. Çernomırdinin bu konuda izlediği yol, günün gerçeklerine daha uygundur. 20 Eylül 1994'te büyük bir törenle "Asrın Anlaşması " olarak bilinen petrol anlaşması Baküde imzalandı. Böylece Azerbaycan;

- * İngiltere'nin; British Petroleum ve Ramco
- * Amerika'nın; Amoco, Pennzoil, Unocal ve McDermot
- * Norveç'in; Statoil
- * Suudi Arabistan'ın; Delta-Nimir
- * Türkiye'nin; TPAO ve
- * Rusya'nın; LUKOİL şirketleriyle ortak oldu.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Aliyev,Amerikan ve İngiltere yetkilileriyle görüşmek ve BM Teşkilatında konuşma yapmak üzere ülkeden ayrıldı. Aliyev, BM Teşkilatında Clinton ile görüşürken, Azerbaycan'da darbe olacağı konusunda söylentiler dolaşmaya başladı. Birkaç kişi hapisneden kaçtı ve Aliyeye yakınlığıyla tanınan iki yetkili öldürüldü. Aliyev görüşmeleri yarıda kesip Azerbaycan'a geri döndü.Darbe girişimi önlendi. Aliyev, darbe girişimini bahane ederek Başbakan Suret Hüseyinov'u görevinden uzaklaştırdı. Hüseyinov, Rusyanın yardımıyla ülkeyi terk etti.

12 Ekim 1994'te, Rusya, Hazere kıyısı olan ülke yetkililerini gizli toplantıya çağırıldı. Toplantıya İran da katıldı. Toplantıda, Bölgesel İşbirliği Teşkilatının kurulacağı ilan edildi. Azerbaycan Rusya'nın yeni hükümlerle ilgili tekliflerini redd

etti. Yeni hükümler, bütün üyelerin Hazerde petrol aramalarıyla ilgili projeleri veto hakkına sahip olmasını öngörüyordu. Yeni hükümlerin, küçük ve büyük devletleri eşit haklara sahip ortaklara dönüştürmesine karşın, Rusya'ya, Azerbaycan petroleriyle ilgili projeleri veto etme hakkı vermiyordu. Aliyev Moskova'da iken, Rusya Başbakanı Çernomırdin ile görüştü. Çernomırdin "Asrın Anlaşmasını" tanıdığını ifade etti. 15 Kasım 1994'te Azerbaycan Parlamentosu petrol anlaşmasını onayladı. Kasımın sonlarına doğru, Aliyev İrana % 5 lik bir pay teklif etti. Amerika İranın anlaşmada yer almasına karşı çıktığı için, Aliyev söz konusu % 5 lik hisseyi yine bir Amerikan şirketi olan Exxon'a verdi.

Petrol anlaşmasının imzalanmasından sonra, Kafkasya'da devam eden silahlı çatışmalara son vermeye yönelik girişimler yoğunluk kazandı. Amerika, İngiltere ve bazı batılı ülkeler AGİK ve BM Teşkilatının yardımıyla bölgesel anlaşmazlıkları çözümlenmeye yönelik girişimlerini arttırdı. Rusya da kendi diplomatik çalışmalarına hız vermişti ve büyük bir hazırlık içindeydi. 1994'ün sonlarına doğru, Rusya dünya kamuoyunu Kafkasya ve Orta Asyadaki barış gücü masraflarını paylaşmaya çağırıyordu. Rusya aynı zamanda üç Kafkasya cumhuriyetinin toprak bütünlüğüne saygılı davranacağı konusunda teminat verdi. Türkiye de dahil, bir çok batılı ülke barış girişimleriyle yakından ilgilendiğini göstermeye başladı. Azerbaycan, Rusya'nın Laçın ve Şuşa'daki Ermenileri oraları terk etmeye mecbur etmesi şartıyla, Rusya'nın barış gücünde önemli rol oynamasını kabul etti. Azerbaycan'ın bu teklifi, Rusya'nın verdiği sözü tutup tutmayacağını gösteren önemli bir adımdı. Çünkü, Laçın ve Şuşa olmadan Ermeniler Karabağın kontrolünü ellerinde tutamazlardı. Diğer taraftan, Aliyev, herhangi bir barış girişiminin, uluslararası barış gücünün denetiminde gerçekleşmesinde ısrar ediyordu. Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze de Abhazyaya konusunda buna benzer teklifler ileri sürdü.